

Др Михаел Антоловић*

Annika Mombauer, *Die Julikrise. Europas Weg in den Ersten Weltkrieg*, München: C. H. Beck, 2014, 128.

У непрегледној литератури чије је објављивање подстакла стогодишњица почетка Првог светског рата нарочиту пажњу историјске науке и даље привлачи питање узрока ове „исконске катастрофе XX века“ те је свој прилог овој теми дала и британска историчарка Аника Момбауер (рођ.1967). Усредсређена у својим истраживањима на историју Немачке почетком XX века, она је, поред монографије посвећене интерпретацијама узрока Првог светског рата у историографији (*Узроци првог светског рата. Спорезања и сагласности*, оригинално енглеско издање 2002, српско 2013), објавила и опсежну студију о Хелмуту Молткеу Млађем, начелнику немачког генералштаба, зборник дипломатских и војних докумената о узроцима Првог светског рата (*The Origins of the First World War: Diplomatic and Military Documents*, 2013) док управо треба да изађе из штампе „компаративна историја“ битке на Марни (*The Battle of the Marne, 1914. A comparative history*, 2014).

У обимом невеликој књизи под називом *Јулска криза. Пут Европе у Први светски рат*, Аника Момбауер је сажела своје ранија истраживања предочивши их у синтези посвећеној дипломатским активностима великих европских сила током „Јулске кризе“ 1914. године. Након кратког увода у коме је указала на водеће приступе који су обележили историографију о „Јулској кризи“ током претходних 100 година, она је своје излагање структурирала унутар пет поглавља у којима је анализирали особености предратне дипломатије (стр. 15–26), Сарајевски атентат (стр. 26–34) и прве реакције европских влада на њега (стр. 34–60), аустро-угарски ултиматум Србији (стр. 60–77), покушаје посредовања великих сила (стр. 77–95), мобилизацију и избијање светског рата (стр. 95–116) за којима следе закључно разматрање (стр. 117–122) те попис литературе и регистар личних имена (стр.123–128).

* Аутор је доцент Педагошког факултета у Сомбору.

Указујући на перманентне кризе које су обележавале односе међу европским силама на почетку XX века, Аника Момбауер истиче да „велики европски рат никако није био неизбежан“. С обзиром на то да су бројне међународне кризе (од Мароканске 1905, закључно с афером Лимана Сандерса у јесен 1913) окончане мирним путем, она сматра да је кључно питање зашто је „Јулска криза“ прерасла у светски сукоб? Један од могућих одговора она проналази у чињеници да је Сарајевски атентат међу великим европским силама, које су све имале разрађене ратне планове и системе мобилизације милионских армија, произвео осећања „параноје, страха и прецењивања сопствених способности“ која су допринела томе да криза прерасте у „дуго прижељкивани рат“. Указујући на најважније чињенице везане за убиство надвојводе Франца Фердинанда, ауторка је Сарајевски атентат сагледала у контексту раширене праксе атентата на истакнуте политичке личности на прелому XIX и XX века. Истакавши разлику између официјелних израза жаљења за погибијом надвојводе и његове супруге и осећања извесног растерећења које је наступило у појединим дипломатским круговима у којима престолонаследник није био омиљен, ауторка је указала и на подељеност мишљења у државном врху Аустроугарске – док је начелник Генералштаба Конрад фон Хецендорф, као и безброј пута раније заступао енергичну војну акцију против Србије, цар Франц Јозеф и угарски председник владе Иштван Тиса у почетку су исказивали уздржаност према ратном решењу. Будући да се аустроугарски државни врх определио за рат против Србије тек након „бланко чека“ који је немачки цар Вилхелм II уступио својим савезницима, ауторка сматра неспорним да је „држање Немачке било кључно за исход кризе“ (стр. 39), односно, да је њена неограничена подршка ратним амбицијама Аустроугарске представљала „кључни тренутак у Јулској кризи“ (стр. 43). При томе, од значаја је и њен суд да „не постоји никаква сумња да су доносиоци одлука у Бечу и Берлину циљали на то да се изазове рат са Србијом“ (стр. 57) с обзиром на то да нису располагали уверљивим доказима о саучесништву српске владе у припремању атентату.

Ова настојања добила су свој пуни израз у аустроугарском ултиматуму Србији чиме је „Јулска криза“ од спора двеју држава прерасла у међународну кризу чије је дипломатско решење било онемогућено чињеницом да државни врх Немачке и Аустроугарске није стремио њеној „деескалацији“. Одатле су иницијативе појединих великих сила, првенствено Велике Британије, за посредовањем у дипломатском решавању сукоба током одлучујуће фазе „Јулске кризе“ (23–28. јул) биле осујећене неспремношћу немачког државног врха да прихвати сазивање међународне конференције и нападом Аустроугарске на Србију. Према томе, уручењем неприхватљивог ултиматума те објавом рата Аустроугарска је начинила два одлучујућа корака који

су условили прерастање локалног дипломатског сукоба у светски рат (стр. 82). Истовремено, државно вођство Немачке није било спремно на избегавање рата већ је смрало искључиво да предстојећи рат „води под најбољим могућим условима“ (стр. 85) настојећи, при томе, да „препусти другим силама да начине први корак како би тиме деловале као агресори“ (стр. 71). Одатле Аника Момбауер закључује да је, упркос распрострањене спремности за вођењем рата код већине европских сила, „највећи део одговорности за избијање рата на одлукама Аустроугарске и Немачке“ (стр. 117) које су од самог избијања „Јулске кризе“ планирале њено ратно решење. При томе, док је Аустроугарска имала за циљ првенствено рат против Србије, Немачка је, пружајући подршку свом савезнику, настојала првенствено да порази Француску и Русију и на тај начин успостави своју доминацију на европском континенту.

Упркос томе што у савременој науци не постоји „униформност мишљења“ у погледу узрока Првог светског рата, ово питање је након сто година делимично изгубило своју ранију политичку релевантност те да га је могуће истраживати „без мржње и пристрасности“. Одговорност Централних сила, првенствено Немачког рајха за покретање рата утврђена чл. 231 Версајског мировног уговора да би доцније била документована историографским радовима Фрица Фишера и његових наследника, подврнуто је ревизији у једном делу савремене историографије. Док аустралијски историчар Кристофер Кларк држи да су за избијање рата биле одговорне све велике силе, поједини историчари заступају становиште да су у томе кључну улогу имале Француска (Штефан Шмит), односно, Русија (Шон Мекмикин). Одбијајући ново/старо тумачење према коме су европске силе 1914. просто „беспомоћно склизнуле у рат који нико није желео“ или, пак, да су рат проузроковале „професионалне грешке“ мале групе дипломата, политичара и војника, ауторка сматра да „таква релативизација одговорности не може да издржи критичко преиспитивање“. Следећи „ортодоксно“ Фишерово становиште, она сматра неупитним одговорност Немачке и Аустроугарске чије су политичке елите у јулу 1914. донеле одлуке о покретању рата како би оствариле своје спољнополитичке циљеве.

Најслабији делови књиге Анике Момбауер јесу они у којима просуђује о јужнословенским просторима. Осим спорних оцена о надвојводи Фердинанду као особи спремној на уступке захтевима народности, „човеку мира“ и „најбољем пријатељу Русије“ (стр. 29), посебно пада у очи крајње штур и стереотипан приказ организације *Млада Босна* и њених припадника као националиста спремних да „жртвују живот за великосрпску ствар“ (стр. 30). Наиме, ауторка у потпуности пренебрегава југословенски карактер ове организације

која је борбу за национално ослобођење сматрала неодвојивом од борбе за социјалну еманципацију и модернизацију полуфеудалног босанско-херцеговачког друштва. При томе, ваља нагласити да, иначе изразито акрибична ауторка, из непознатих разлога није користила радове српских историчара који су доступни на енглеском језику – имамо на уму, пре свега, класично остварење Владимира Дедијера *The Road to Sarajevo* (1966) као и стандардно дело Андреја Митровића *Serbia's Great War 1914–1918* (2007). Истовремено, пада у очи и погрешно писање појединих српских личних имена – Богдан Жерајић (Bogdan Žeraji), Цвјетко Поповић (Civijetko Popović), Љуба Јовановић (Ljuba Jordanović) те Мирослав Спалајковић (Miroslav Spalajković).

Упркос реченим недостацима, сматрамо да је Аника Момбауер успела да пружи врло успешну и фактографски богату историографску синтезу међународних односа током „Јулске кризе“ 1914. која је утемељена на изванредној ерудицији и сувереном познавању извора и литературе. Ауторкин приступ одликује и продубљена анализа историјских догађаја и процеса, одмерени судови и опрезни закључци при чему су узроци Првог светског рата сагледани унутар ширег контекста европске историје. Имајући на уму поменуте чињенице, сматрамо да је Аника Момбауер у свом раду понудила уравнотежен и објективан приказ главних чинилаца који су одређивали односе између великих европских сила и који су, на концу, довели до избијања светског рата.